

Miszellen und Berichte

Heine, Holland en Bismark.

De speurtocht naar een apocrief citaat¹

„In de vorige eeuw stond Nederland niet bekend als een vooruitstrevend land. Dit verleidde de Duitse dichter Heinrich Heine tot de beroemde uitspraak: „als het einde van de wereld gekomen is, ga ik naar Holland, want daar gebeurt alles 50 jaar later. Dat is nu wel anders” zo begon op 31 augustus 1999 de Staatssecretaris van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, mevrouw G. H. Faber, haar toespraak bij de plechtige opening van het studiejaar op het Van Hall Instituut, een agrarische hogeschool te Leeuwarden. Het citaat van Heine over het achtergebleven Holland is in Duitsland volslagen onbekend, maar in Nederland een geliefd *bon mot* in toespraken en artikelen. De schrijver Gerard Reve gebruikte exact hetzelfde citaat meer dan 30 jaar eerder in zijn pleitrede voor het hof tijdens het roemruchte Ezelproces. Martin van Amerongen stelt in *Heine en Holland* (1997) dat Heine zijn bekendheid in Nederland te danken heeft aan twee citaten. Het eerste is het „stelselmatig verkeerd geïnterpreteerde” ‘Denk’ ich an Deutschland in der Nacht, dann bin ich um den Schlaf gebracht’. Het tweede citaat, „de stamtafelgeestigheid par excellence van onderstaatssecretarissen van bilaterale bloembollenbevordering”, geeft Van Amerongen als volgt weer: „Als er weer een zondvloed uitbreekt, ga ik naar Holland, want daar gebeurt alles vijftig jaar later.” Nico Scheepmaker, journalist-columnist, schatte dat dit „meest geciteerde *bon mot* in Nederlandse publikaties” alleen al in de *NRC* en *De Groene* minstens tien keer per jaar voorkomt (*Het bolletje van IBM*, 1987).

Het is een apocrief citaat. Het stamt niet van Heine, maar wellicht van Frits Kief (1908–1976), een radicaal-socialistisch journalist van Duitse afkomst, die naar eigen zeggen tijdens een politieke vergadering in 1939 had uitgeroepen dat in Nederland alles vijftig jaar later gebeurde. Om aan die uitspraak enig gezag te verlenen had hij er in een vlaag van inspiratie aan toegevoegd: ‘zoals Heine al gezegd heeft’.

Het is niet uitgesloten dat dit op waarheid berust, ook al heeft Kief in een telefoongesprek met Scheepmaker toegegeven dat hij niet zeker weet of hij die uitspraak voor 1939 al eens ergens eerder was tegengekomen. Maar vóór 1939 is de aan Heine toegeschreven uitspraak over Holland nooit aangetroffen.

1. Een licht ingekorte Duitstalige versie van deze bijdrage is verschenen in *D-Blatt, Fachmagazin für DeutschlehrerInnen in den Niederlanden, herausgegeben von der Arbeitsgruppe Deutsch macht Spaß*, Nr. 16 (April 2001), en is op Internet raadpleegbaar onder http://digischool.bart.nl/du/lehrer/dms/dblatt/dblatt16/heine_holland.htm

Frits Kief stond bekend als een kenner van Heine. Al speurend naar Kiefs bron ging men op zoek naar passages in het Verzameld Werk van Heine die in de verte op het valse citaat lijken. Twee passages lijken in aanmerking te komen:

- Heine noemt ergens het pantheïsme de ‘verborgene Religion Deutschlands’: „– und dass es dahin kommen würde, haben diejenigen deutschen Schriftsteller vorausgesehen, die schon vor 50 Jahren so sehr gegen Spinoza eiferten”. In dit citaat komen de sleutelwoorden „50 jaar” en „Spinoza” (= Holland) voor.
- in het eerste hoofdstuk van de *Harzreise* steekt de dichter de draak met Göttingen, de conservatieve universiteitsstad waar van alle standen de vee-stand het hoogst in aanzien staat en nieuwe ideeën decennialang systematisch buiten de stadspoorten worden gehouden.

Van Amerongen meent dat Frits Kief een van deze beide citaten in het achterhoofd kan hebben gehad toen hij die uitspraak aan Heine toeschreef. Ook oppert hij de mogelijkheid dat het citaat wel zo luidt, maar afkomstig is van een andere auteur. Maar van wie? Aldus de huidige stand van onderzoek.

Er is logisch gezien nog een vierde mogelijkheid: het citaat gaat anders en stamt van een andere schrijver. Oftewel: iemand anders heeft ooit iets anders gezegd dat erop lijkt. Dit biedt perspectief. Van niemand minder dan Otto von Bismarck is de uitspraak overgeleverd: „Wenn die Welt untergeht, so ziehe ich nach Mecklenburg, denn dort geschieht alles 50 Jahre später”. Sinds de Eenwording van Duitsland wordt deze uitspraak weer vaak geciteerd, ofwel om de idyllische schoonheid van de nieuwe deelstaat Mecklenburg-Vorpommern te illustreren, ofwel als een gedateerde visie waarin de huidige „bloeiende landschappen” nog niet zijn verdisconteerd.

De uitspraak van de IJzeren Kanselier lijkt meer op het valse Heine-citaat dan de twee door Van Amerongen genoemde authentieke passages. Vorst Otto von Bismarck was een markante persoonlijkheid van wie heel wat anekdotes en pittige uitspraken zijn geboekstaafd; deze behoorden tot de culturele bagage van de beschaafde Duitse burger. Het is mogelijk dat Bismarcks *bon mot* over de ondergang van de wereld in kringen van *Exil-Duitsers* in de jaren '30 als een wrange grap op Nederland werd toegepast. Dat brengt ons weer bij Frits Kief. Als deze verzetsman en helper van Duitse vluchtelingen inderdaad de uitvinder is van het Nederlandse Heine-citaat, heeft hij in 1939 in het vuur van zijn betoog een geïmproviseerd creatief-literair spelletje gespeeld met een bestaand citaat, van Bismarck Heine gemaakt en het woord *Mecklenburg* vervangen door *Holland*.

Als vraag blijft over: waar komt die uitspraak van Bismarck dan vandaan? Want die lijkt al even apocrief als het citaat van Heine.

Oldenburg

Hans Beelen

Bijlage: Bismarcks uitspraak in verschillende versies

Het citaat van Bismarck is in talrijke versies overleverd. De uitspraak wordt geciteerd in het *Journal Frühjahr/Sommer 2000* van de Maritim-hotelketen (p.9) en in het voorwoord van een recente Stern-bijlage (jaargang 2000) over de deelstaat Mecklenburg-Vorpommern. Soortgelijke anonieme grappen zijn in omloop over o.m. Alabama, Cincinnati, Kampen, South-Carolina, West-Virginia en IJsselstein.

Sollte die Welt untergehen, ziehe ich vorher nach Mecklenburg, dort geschieht alles 50 Jahre später.

Wenn einst die Welt untergeht, gehe ich nach Mecklenburg - dort findet alles 50 Jahre später statt.

Wenn die Welt untergeht, geht Mecklenburg erst 50 Jahre später unter.

Wenn die Welt untergeht, so ziehe ich nach Mecklenburg, denn dort geschieht alles 50 Jahre später.

Wenn die Welt untergeht, gehe ich nach Mecklenburg, denn dort geht sie 50 Jahre später unter.

Wenn die Welt untergeht, ziehe ich nach Mecklenburg, da passiert alles fünfzig Jahre später.

Wenn die Welt untergeht, dann solle man nach Mecklenburg fahren, denn dort passiert alles 100 Jahre später.

Wenn morgen das Netz zusammenbricht, dann kann ich immer noch die Homepage des LSV Mecklenburg-Vorpommern lesen, denn dort findet alles fünfzig Wochen später statt.

If you wish to survive the end of the world without harm, then you must move to Mecklenburg; because there they notice public events only a century later.

Wenn die Welt untergeht, werde ich Schleswig-Holstein aufsuchen, wo sich dieser Vorgang um 50 Jahre später vollziehen wird. (toegeschreven aan Theodor Heuss).

Die Prozedur des Übersetzers.

Juryrapport zur Verleihung des Else-Otten-Preises 2000 an Gregor Seferens

Am 30. Januar 2001 wurde dem Übersetzer Gregor Seferens der erstmals vergebene Else-Otten-Preis verliehen. Der Else-Otten-Preis ist eine neue, im zweijährigen Turnus vergebene Auszeichnung für eine hervorragende deutsche Übersetzung aus der niederländischen und flämischen Literatur. Er wird vom *Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds* und dem *Vlaamse Fonds voor de Letteren* in Kooperation mit dem *Literarischen Colloquium Berlin* vergeben und ist mit 10.000 DM dotiert. Der Preis ist benannt nach der Übersetzerin Else Otten (1873–1931), der wir eine Vielzahl bedeutender Übertragungen aus der niederländischen Literatur ins Deutsche verdanken.

Gregor Seferens wurde mit dem Preis für seine 1999 im Hanser Verlag erschienene Übersetzung des Romans *Die Prozedur/De procedure* von Harry Mulisch ausgezeichnet. Während des Festaktes im Grünen Salon der Berliner Volksbühne trug die Übersetzerin Maria Csollány als Mitglied der Jury den Rapport der Jury vor, den wir im Folgenden dokumentieren.